

بررسی کتاب عربی پایه سوم راهنمایی

خانم مینا هاشمی
دبیر عربی در شهرستان کنگاور

مقدمه

«در عصری که دوران انفجار دانش و اطلاعات لقب گرفته و توسعه علم و دانش و تکنولوژی رشد شتابانی یافته است، آموزش و پرورش این عصر نمی‌تواند نسبت به این تحولات بی تفاوت مانده، رویکرد مناسبی نداشته باشد.» (شهید مطهری، ۱۳۷۰)

«رویکرد مناسب این است که نگاهی عمیق‌تر به رسالت تعلیم و تربیت داشته باشیم و انسان را موجودی دارای ابعاد زیستی، روانی، اجتماعی و در حال رشد تلقی کنیم که پر از استعدادها ارزشمند است و زمانی این استعدادها شکوفا می‌شود که همه ابعاد او به شکل هماهنگ مورد توجه قرار گیرد.» (بلوم، ۱۳۶۳) بنابراین «طبق نظر کمیته بین‌المللی آموزش قرن ۲۱، یادگیری بر چهار ستون استوار است: ۱. آموزش برای یادگیری ۲. آموزش برای عمل کردن ۳. آموزش برای زیستن ۴. آموزش برای همزیستی مسالمت آمیز با دیگران. طبیعی است که وصول به این اهداف با روش‌های سنتی سازگار نیست. لذا برای عقب نماندن از قافله علوم و فنون بشری باید به شیوه‌های نو، تغییر در اهداف آموزشی و درسی و به کارگیری تکنولوژی و فناوری روی آورد.» (محمد امیری، ۱۳۶۸).

یکی از آموزش‌ها در نظام آموزش و پرورش کشورمان، آموزش زبان عربی در دوره راهنمایی است که تا پایان دوره متوسطه و حتی در مراکز آموزش عالی ادامه می‌یابد. با توجه به اهداف زیر بنایی چهارگانه رویکرد جدید آموزش و پرورش، به نظر می‌رسد تنها گام اول یعنی آموزش برای یادگیری برداشته شده است زیرا اهداف آموزشی این درس در دوره راهنمایی فراتر از یادگیری یک سری مفاهیم و مطالب نیست که چه بسا مقطعی بوده است و سال‌های بعد به بوتۀ فراموشی سپرده می‌شود.

چکیده

در مجموعه مؤلفه‌های مؤثر در فرایند تحول آموزشی، انگیزه مخاطب، روش‌ها و مربی نقش مهمی دارند، به این جهت گفته‌اند که قدرت بی‌کران تغییر، مرهون ارتقای این عوامل است.

بنابراین باید محتوای آموزشی و نوع روش‌ها به نحوی باشد که بتواند فراگیران را به آن درجه از آگاهی و اطلاعات صحیح برساند و عوارض و عواقب هر انتخاب را آن چنان ترسیم نماید تا انگیزه‌های درونی، اقتناع عقلی و پذیرش قلبی، او را به سعادت و خیر و رستگاری سوق دهد و وی را قادر سازد که استعدادهای نهفته درونی را آشکار سازد.

تجربه نشان داده است افرادی که بتوانند مفاهیم آموخته شده را در زندگی روزمره خود به کار گیرند از به کارگیری آنها لذت می‌برند و با جذابیت و علاقه بیشتری مطالب آن علم را فرا می‌گیرند. وقتی فراگیرنده بتواند از آنچه آموخته است در ایجاد ارتباط با دیگران سود ببرد بهتر می‌تواند مطالب را برای سال‌های متممادی در حافظه بلند مدت خود ثبت کند و در موقع لزوم از آنها بهره گیرد.

◀ کلیدواژه‌ها: برنامه آموزشی، انگیزش، تفکر واگرا، سازمان‌دهی

آموزشی، محتوای آموزشی

در عصری که دوران انفجار دانش و اطلاعات لقب گرفته و توسعه علم و دانش و تکنولوژی رشد شتابانی یافته است، آموزش و پرورش این عصر نمی‌تواند نسبت به این تحولات بی تفاوت مانده، رویکرد مناسبی نداشته باشد

طرح مسئله

امروزه با بسیاری از دانش‌آموختگان مواجه می‌شویم که انگیزه‌ای برای یادگیری زبان عربی را نداشته‌اند و همواره این سؤال در ذهن آنها بوده است که چه نیازی به درس عربی داریم. مفاهیم و لغاتی که چند صباحی در مقاطع مختلف همراهان بوده است و بدون به کارگیری آن مفاهیم و بدون اینکه آنها با مسائل و موضوعات زندگی مان ارتباط داشته باشند از ذهن‌ها پاک می‌شوند.

۱. بررسی میزان ترغیب دانش‌آموزان به تفکر نقادانه و خلاق

«نظام آموزشی باید هم مهارت فکر کردن را بیاموزد و هم زمینه‌های تفکر و تعقل را رشد دهد. البته توفیق در این امر مستلزم آن است که به دانش‌آموز اجازه داده شود فکر کند، نظر دهد و سؤال و پرسش نماید. به عبارت دیگر، باید تفکر واگرا داشته باشد و بتواند راه‌حل‌های نوینی در مسیر شکوفایی عقل و اندیشه فراگیران بگشاید.» (رئوف، ۱۳۸۳)

۲. رعایت توالی منطقی بین مطالب ارائه شده در کتاب

«برنامه ریزی آموزشی خوب، زمانی است که با ایجاد اوضاع و شرایط و احوال مناسب، عناصر فکری ایده‌آل و مواد فکری مناسب را برای دانش‌آموزان فراهم و تفکر خلاق و ارزشمند را در آنان تسهیل نماید.» (صفری، ۱۳۷۱)

از نظر روان‌شناسان هر قدر توالی بین مطالب و مفاهیم یک کتاب برای آموزش منطقی‌تر و منظم‌تر باشد، که نه تنها موضوعات قبل را در بر گیرد بلکه با مفاهیم بعدی نیز پیوند داشته باشد، فرایند یاددهی - یادگیری عمیق‌تر و راحت‌تر صورت می‌گیرد و یادآوری آن مفاهیم برای دانش‌آموزان سریع‌تر خواهد بود.

در این کتاب (عربی پایه سوم راهنمایی) از نظر محتوا، شیوه‌های آموزشی، دستور زبان عربی (قواعد) و تمرین‌ها یک ارتباط خاص منطقی و توالی مناسب مشهود است که در امر یادگیری و یادآوری مطالب و مفاهیم به دانش‌آموزان یاری می‌دهد.

۳. بررسی تناسب کلمات و جملات به کار رفته در کتاب با درک و فهم دانش‌آموزان

آموخته‌ها و گنجینه لغات دانش‌آموز و آنچه قبلاً با آن آشنا شده و آن را در حافظه خود ثبت و ضبط کرده است یا در حال حاضر به خاطر می‌سپارد، لازم است با درک و فهم وی تناسب

داشته باشد. تجربه نشان داده است لغات و کلماتی که بدون فهم و درک حفظ می‌شوند در فاصله کوتاهی به بوتۀ فراموشی سپرده می‌شوند. خوشبختانه، با توجه به تغییر کتب قرآن دوره راهنمایی و وجود انبوهی از کلمات و جملات قرآنی در سال اول و دوم راهنمایی، دانش‌آموزان لغات و کلمات عربی بیشتری در اختیار دارند و با انگیزه بیشتری به حفظ و به خاطر سپردن آنها می‌پردازند. لذا کلمات و جملات به کار رفته در کتاب موجود، با توجه به زمینه قبلی دانش‌آموزان، با درک و فهم آنان هم سو و هماهنگ است و در نتیجه یادگیری جملات متن درس آسان‌تر شده است.

۴. همخوانی پرسش‌ها و فعالیت با محتوای درس

«یادگیری بر یادگیری بنا می‌شود. هیچ یادگیری‌ای نیست که نیاز به آموخته‌های قبلی نداشته باشد، یعنی آنچه فرد قبلاً آموخته است برای یادگیری مطالب تازه پیش نیاز محسوب می‌شود و همچنین کلیه تجارب مثبت و منفی حاصل از آموخته‌های قبلی بر یادگیری مطالب جدید مؤثرند» (رئوف، ۱۳۸۳). خوش بختانه به جز یکی دو مورد در تمرین‌ها و پرسش‌ها که با محتوای درس همخوانی لازم را ندارد، در اکثر موارد این همخوانی نسبتاً مشهود است.

۱. مثلاً در صفحه ۴ کتاب عربی پایه سوم (درس اول) این عبارت نوشته شده است:

«لقد کشف شیئاً عجیباً» که، با توجه به افعال عربی، این فعل از نوع فعل ماضی نقلی است که برای دانش‌آموزان همیشه سؤال‌برانگیز است. در حالی که در مبحث قواعد اصلاً به آن اشاره نشده و در تمرین هم هیچ نوع فعالیت یا تمرینی مربوط به آن ارائه نشده است. بهتر بود در بخش قواعد با توجه به یادآوری قواعد درس اول یک مفهوم جدید به شکلی کاملاً ساده بیان می‌شد (چگونگی ساختن فعل ماضی نقلی قد + فعل ماضی = ماضی نقلی) و یک یا دو نمونه تمرین هم برای این مفهوم در نظر گرفته می‌شد.

۲-۱- در درس سوم بدون این که در محتوای درس و متن به فعل مستقبل اشاره‌ای شود در بخش قواعد به شکل کاملاً ساده و اجمالی به نوع ساختن این فعل اشاره شده، در حالی که در بخش تمرین در مورد این موضوع جدید هیچ نوع فعالیت و تمرینی نیامده است و هر ساله در پایان ترم دوم شاهد طرح سؤالاتی حتی به شکل ترجمه به عربی در این مورد هستیم. بهتر است توضیح بیشتری در مورد فعل مستقبل ارائه شود و به طریقه برگرداندن این فعل به عربی نیز اشاره شود و فعالیت و تمرینی نیز در خصوص ارزیابی فهم و یادگیری دانش‌آموز در نظر گرفته شود.

امروزه با بسیاری از دانش‌آموختگان مواجه می‌شویم که انگیزه‌ای برای یادگیری زبان عربی را نداشته‌اند و همواره این سؤال در ذهن آنها بوده است که چه نیازی به درس عربی داریم

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

تکنیک‌های خاص و فناوری مناسب، خلاقیت و قوه تفکر را در افراد پرورش داد.» (صفری، ۱۳۷۱). با توجه به روش‌های نوین تدریس که دانش‌آموزان را فعال و درگیر می‌سازد و مقایسه آنها با محتوای کتاب بیانگر آن است که محتوا با روش‌های مذکور (فرافکنی، اکتشافی، حل مسئله و...) بسیار فاصله دارد و می‌توان گفت در موارد اندکی مانند تمرین آخر بعضی درس‌ها (اصنع و اعمل) روش خلاقانه به کار رفته است.

برای مثال بهتر است که تمرین به روش‌های نوین ارائه شود. الف) جمله‌سازی با توجه به تصاویر و محتوای مطالب ب) مرتب کردن کلمات برای ساخت جمله (شناخت فعل و به کارگیری آنها در جمله، ماضی، مضارع، امر...)

ج) کامل کردن متن بعضی از جملات (انتخاب فعل‌های مناسب با زمان‌های مختلف)

د) طرح کاربرد کلمات استفهایی یا پرسشی به صورت ساختن جملات پرسشی و یا پاسخ (اختصاص بخشی تحت عنوان مکالمه «سؤال و جواب»)

ه) حدس زدن پایان یک متن عربی (تمرینی مانند بخوان و حدس بزن) و) پر کردن جاهای خالی یک مکالمه ساده

۸. تناسب شیوه‌های ارزش‌یابی متداول و محتوای درس

از آنجا که ارزش‌یابی در حقیقت برای قضاوت در مورد توانایی دانش‌آموزان صورت می‌گیرد، همواره باید به آن توجه مضاعف داشته باشیم و آن را متناسب با محتوای درس انجام دهیم. اکثر معلمان به شکل سنتی ارزش‌یابی می‌کنند و به دانش‌آموزان نمره می‌دهند، در حالی که ارزش‌یابی باید معرف رفتارها، تمایلات، علایق و مهارت‌های دانش‌آموزان نیز باشد. ارزش‌یابی باید به شکل مستمر و از طرق گوناگون صورت گیرد تا تمام جوانب فعالیت و فرایند یادگیری دانش‌آموز سنجیده شود.

با توجه به اینکه اکثر معلمان از روش‌های ارزش‌یابی آگاهی ندارند، بهتر است جهت راهنمایی بیشتر کتاب کار ارزش‌یابی در اختیار آنان قرار گیرد.

۱- روش ارزش‌یابی مشاهده‌ای: وقتی دانش‌آموز درگیر حل مسئله یا تمرین و تفکر است رفتارها مشاهده شود و به شکل کیفی ثبت گردد.

۲- ارزش‌یابی پروژه‌ای: فعالیتی فردی یا گروهی که بر اساس هدف‌های برنامه درسی طراحی و با هم فکری معلم در کلاس یا خارج از کلاس درس انجام می‌شود.

۳- ارزش‌یابی پوشه‌ای: تهیه یک پوشه برای هر دانش‌آموز و جمع‌آوری مدارکی از میزان پیشرفت دانش‌آموز در حیطه‌های

مثلاً: خواهیم رفت برای ترجمه عربی آن الف) شناخت فعل، ب) شناخت صیغه، ج) اضافه کردن «س» یا «سوف» به اول فعل مضارع.

۲-۲- موضوع درس چهارم که آشنایی دانش‌آموز با ساختن فعل امر است در دو درس مطرح گردیده که کاری مضاعف و وقت‌گیر است و بهتر است که در یک درس گنجانده شود.

۳-۲- در دو درس آخر نیز که در مورد آشنایی با جملات اسمیه و فعلیه است، موضوعات و مفاهیم بسیار ساده و اجمالی بیان شده‌اند، در حالی که تمرین مربوط به آنها گسترده‌تر و نیازمند به توضیح بیشتر است.

۵. تناسب حجم کتاب با زمان در نظر گرفته شده در برنامه درسی

در فرایند یادگیری آنچه تدریس را با موفقیت و نتیجه مثبت همراه می‌سازد، برخورداری از زمان مناسب برای آن است. لذا با توجه به تدریس چندین ساله و تجربه نگارنده، زمان اختصاص داده شده نسبت به حجم و محتوای کتاب برای تدریس، ارزیابی و حل تمرین مناسب و کافی نیست و بهترین راهکار استفاده از مهارت مدیریت زمان است.

۶. ارتباط محتوای کتاب با مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان

«هر اندازه دانش‌آموزان مطالب ارائه شده را به مهارت‌های اجتماعی زندگی خود نزدیک‌تر ببینند، آن مفاهیم را با لذت بیشتری می‌آموزند و بهتر به خاطر می‌سپارند. به عبارت دیگر، هر قدر مطالب در جهت ارضای نیازهای اجتماعی افراد باشد، بهتر آموخته می‌شود. ارتباط بین آموخته‌های دانش‌آموز با مفاهیم اجتماعی، قدرت انتقال آموخته‌ها و احساس رضایت‌مندی را افزایش می‌دهد.» (آزمند، ۱۳۸۴)

در کل محتوای این کتاب دانش‌آموزان با داستان زندگی بعضی پیامبران، سرگذشت بعضی اقوام، مفاهیمی چون شجاعت، مبارزه با ظلم و ستم، احساس مسئولیت نسبت به حق و تکلیف، توجه به فقرا و مستمندان، ارزش دادن به کار، احترام به شخصیت افراد در هر موقعیتی و تکریم از آنان، توجه به خانواده و همکاری و همدردی، صداقت و درستی و... آشنا می‌شوند و پر واضح است که این مفاهیم همواره در زندگی اجتماعی و خانوادگی کاربرد و مصداق دارند.

۷. بررسی تناسب محتوای کتاب با روش‌های فعال و نوین تدریس

«در انسان‌ها استعداد و خلاقیت وجود دارد و می‌توان با

مختلف دانش، مهارت و نگرش در موضوعات، با توجه به هدف‌های برنامه درسی مورد نظر. یکی از محاسن این روش این است که دانش‌آموز با گذشته خود قیاس می‌شود نه با دانش‌آموزان دیگر. ۴ - ۹ آزمون عملکردی: قرار دادن دانش‌آموز در برابر یک مسئله خاص یا یک کار معین برای ارزیابی تا معلوم شود وی از آموخته‌های قبلی خود در حل آن مسئله چقدر استفاده کرده است.

با توجه به توضیحات ذکر شده پر واضح است که محتوای کتاب با این نوع ارزش‌یابی‌ها بسیار فاصله دارد و اکثر معلمان هم چنان به ارزش‌یابی مستمر سنتی (پرسش شفاهی - کتبی) بسنده می‌کنند.

نتیجه‌گیری

در آموزش و فرایند یاددهی - یادگیری سه عنصر اساسی نقش دارند که باید بیش از پیش مورد توجه قرار گیرند:

۱. **برنامه‌ریزی آموزشی:** شناخت مخاطبان و تعیین نیاز آن‌ها، اولویت دادن به این نیازها و پاسخ‌گویی به آنها؛

۲. **سازماندهی آموزشی:** طراحی تشکیلات و شبکه آموزش دهندگان و فراگیران؛

۳. **برنامه درسی:** انتقال اطلاعات، داده‌ها و مفاهیم به دانش‌آموزان با تلفیقی از روش‌ها در قالب کتاب‌های درسی؛

کتاب درسی بستر و کانال انتقال آموزه‌ها به فراگیرندگان است. از آنجا که کتاب درسی ابزاری است که دانش‌آموزان بیشترین انس را با آن دارند، لزوم دقت و موشکافی در تدارک و تهیه آنها کاملاً احساس می‌شود.

کتاب درسی باید قابلیت یک رسانه آموزشی مناسب را، از ویژگی‌های ظاهری گرفته تا محتوای حاکم بر آن، داشته باشد. همچنین ظاهر آنها باید از جذبه‌های هنری برخوردار شوند و متن و محتوای آنها به لحاظ موضوع و ماده درسی و هم به جهت عمق مطالب روزآمد و قابل انتقال باشند.

کتاب درسی، در آموزش و پرورش پویا و تحول یافته باید دانش‌آموزان را به کنجکاوی، پرسشگری، پژوهش و تفکر وادارد و از سوی دیگر بار معنوی و اثر تربیتی داشته باشند. بنابر این مؤلفه‌های یک کتاب خوب، سادگی فهم مطالب، راهنمای مناسب بودن برای فراگیران و معلمان، داشتن پرسش و پاسخ هدفمند و نهایتاً ترغیب دانش‌آموزان به مشارکت جوی فعال است.

مقام معظم رهبری می‌فرماید: «آموزش و پرورش باید محل کشف و جذب خلاقیت‌ها و ابتکارها باشد و این کار با تربیت معلمان صالح و تدوین کتب مناسب و برنامه‌ریزی امکان‌پذیر خواهد شد».

پیشنهادها

۱. بالا بردن سطح آگاهی جامعه و افراد آن از طریق رسانه‌های مختلف، نسبت به فراگیری درس زبان عربی، به عنوان یکی از گسترده‌ترین زبان‌های دنیا به لحاظ دامنه لغات، به منظور تسهیل در آموزش مفاهیم قرآنی و مذهبی و احادیث و علوم حوزوی؛

۲. اختصاص قسمتی از محتوای کتاب به مکالمه زبان عربی (دیالوگ)؛

تجربه نشان داده است افرادی که بتوانند مفاهیم آموخته شده را در زندگی روزمره خود به کار گیرند از یادگیری آنها لذت می‌برند و با جذابیت و علاقه بیشتری مطالب آن علم را فرا می‌گیرند. وقتی دانش‌آموزان بتوانند از آنچه آموخته‌اند در مکالمه و ایجاد ارتباط اجتماعی سود ببرند بهتر می‌توانند با تکرار و استمرار و تمرین، مطالب را برای سال‌های متمادی در حافظه بلند مدت خود ثبت کنند و در مواقع لزوم از آنها بهره‌برند.

۳. افزایش ساعت آموزش زبان عربی؛

۴. تجدید نظر و عنایت ویژه به دستور زبان عربی؛

۵. ارائه داستان‌ها و موضوعات حقیقی از سوی دانش‌آموزان (درس آزاد)؛

۶. ترجمه عربی بعضی از سروده‌های مورد علاقه دانش‌آموزان.

منابع

۱. آزمون، محمد؛ روش‌های تدریس فعال، رشد معلم، سال دوازدهم، شماره ۲
۲. بلوم، پنجمین؛ ویژگی‌های آدمی و یادگیری آموزشی، تهران، نشر دانشگاهی، ۱۳۶۳
۳. رؤف، علی؛ یاد دادن برای یادگرفتن، تکنولوژی آموزشی، دوره چهاردهم، شماره ۱
۴. درونه، رضایی؛ منشور تحول بنیادین آموزش و پرورش از نگاه آیت‌الله خامنه‌ای، انتشارات منادی تربیت، بی تا
۵. صفوی، امان‌الله؛ کلیات و روش و فنون تدریس، انتشارات معاصر، ۱۳۷۱
۶. امیری، محمد کمیل؛ تفکر در باره تحولات آینده آموزش و پرورش، انتشارات مدرسه، ۱۳۶۸
۷. فناوری و تأثیر آن در نظام آموزشی خلاق، نشریه ماهانه پیوند، ۱۳۸۰
۸. فرهنگیان، محمد؛ آیا من خوب درس می‌دهم؟ انتشارات فرهنگی منادی تربیت، سال ۱۳۸۳
۹. نشریه پیوند آموزشی، تربیتی، مهر ماه ۱۳۸۴
۱۰. مطهری، مرتضی؛ تعلیم و تربیت در اسلام، انتشارات صدرا، ۱۳۷۰

